अपाङ्ग वालबालिकाको सिकाई व्यवस्थापन

त्रि. वि. शिक्षा शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष शैक्षिक योजना
तथा व्यवस्थापन विषय (कोर्ष नं ५९८) को आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी
नामः रमा दाहाल
परीक्षा रोल्नं. : २२२००३१
त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-९-१०५२-९९

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय वरुण बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
खाँदबारी, सङ्खुवासभा
२०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक, व्यवस्थापन र शिक्षाशास्त्र अध्ययन सङ्काय
वरुण बहुमुखी क्याम्पस
खाँदबारी, संखुवासभा
(जनस्तरमा सञ्चालित)
(स्था : २०४३)
फोन नं. : ०२९-५६०१९५
०२९-५६०६९५

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय वरुण बहुमुखी क्याम्पस खाँदबारी शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय एम.एड. शोध वर्षका छात्रा रमा दाहाल ले अपाङ्ग वालबालिकाको सिकाई व्यवस्थापन शीर्षकको शोध पत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । अध्ययन अनुसन्धानको सीमा र मर्मलाई ध्यानमा राखी मेहनतपूर्वक तयार गर्नुभएको यो शोध पत्र देखि म सन्तुष्ट भई मूल्याङ्कनका लागि शोध पत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

शोध निर्देशक

सन्तोषकुमार बराल

मिति : २०७२/०२/०१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक, व्यवस्थापन र शिक्षाशास्त्र अध्ययन सङ्काय
वरुण बहुमुखी क्याम्पस
खाँदबारी, संखुवासभा
(जनस्तरमा सञ्चालित)
(स्था : २०४३)
फोन नं. : ०२९-५६०१९५
०२९-५६०६९५

स्वीकृती-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय स्नातकोत्तर तह शोध वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि रमा दाहाल ले अपाङ्ग वालबालिकाको सिकाई व्यवस्थापन शीर्षकमा गर्नुभएको शोध पत्र शोध मुल्याङ्कन समितिबाट मुल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मुल्याङ्कन समिति

क.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	क्याम्पस प्रमुख टीकाराम गुरुङ्ग	अध्यक्ष	
२.	सन्तोषकुमार बराल	शोध निर्देशक	
३.	मोहनमणी पोखरेल	बाह्य सुपरिवेक्षक	

मिति : २०७२/०२/०६

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत " अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यवस्थापन" शीर्षकको शोध पत्रको विषय छनौट, लेखन कार्यको ढाँचा, विषय वस्तुको सङ्गठन, सूचनाको प्रस्तुति तथा विश्लेषण लगायत प्रस्तावना लेखन कार्यको प्रारम्भदेखि अन्त सम्म आवश्यक सल्लाह, सुझाव र निर्देशन प्रदान गरी आफ्नो अमूल्य समय, प्रेरणा एवम् सहयोग प्रदान गर्नुहुने शोध निर्देशक श्री सन्तोषकुमार बरालज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। शोध पत्र लेख्न हौसला प्रदान गर्नुहुने आदरणीय क्याम्पस प्रमुख श्री टीकाराम गुरुङ्गज्यू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु। यस शोध कार्यमा सत्य तथ्य सूचनाहरु उपलव्ध गराई सहयोग पु-याउनु हुने सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरु ,शिक्षकहरु , अभिभावकहरु ,व्यवस्थापन समिति लगायत सम्पूर्ण विद्यार्थीहरुमा धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु। यस शोध लेखनमा आफ्नो अमूल्य समय, श्रम, साधन, खर्च गरेर अवसर एवम् प्रेरणा दिनुहुने मेरा श्रीमान पुरुषोत्तम पोखरेलज्यू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु।

अन्त्यमा यो शोध पत्र लेखन कार्यलाई मूर्तरुप दिन कम्प्युटर टाइपमा सहयोग गर्ने युनिक कम्प्युटर सेन्टर खाँदवारीका भाइ प्रविण श्रेष्ठलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु।

शोधकर्ता

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययनको शीर्षक अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यवस्थापन रहेको छ । यस अध्ययनका उद्देश्यहरु अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यवस्थापनको अवस्था पत्तालगाउनु, अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यवस्थापनमा प्रभाव पार्ने तत्वहरुको विश्लेषण गर्नु तथा यस सम्बन्धी समस्या पत्तालगाई समाधानका उपायहरु पेश गर्नु रहेको छ । अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार अमेरिकी मनोवैज्ञानिक वान्डुराले प्रतिपादन गरेको सामाजिक सिकाइको सिद्धान्तलाई आधार लिइएको छ । यो अध्ययनको ढाँचा गुणात्मक प्रकृतिको हो, जसमा पूर्व निर्धारित साधनहरुको आधारमा सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कहरुको वर्गीकरण र विश्लेषण पश्चात उचित निष्कर्षमा पुग्ने प्रयास गरिएको छ

अध्ययनको क्रममा प्राप्त तथ्याङ्कहरुलाई वर्णनात्मक ढाँचामा राखिएको छ । शोधकार्यको उद्देश्य प्राप्तिको लागि सङ्खुवा सभा जिल्लाको दुई वटा अपाङ्ग बालबालिकाहरु पढाउँदैं आएका विद्यालयहरु श्री सरस्वती मा. वि. चैनपुर र श्री महेन्द्र उच्च मा.वि मानेभन्ज्याङ्गलाई छनौट गरिएको छ । त्यसै गरी अध्ययनका लागि तथ्याङ्क संकलन गर्न दुई विद्यालयका प्र.अ, वि.व्या.स का अध्यक्ष , स्रोत शिक्षक ,विद्यार्थीहरुलाई संरचित तथा असंरचित प्रश्नवालीहरु सोधिएको थियो । त्यसैगरी विद्यालय अवलोकन फारम र कक्षा अवलोकन फारम प्राथमिक तथ्याङ्कको स्रोतको रुपमा प्रयोग गरिएको थियो । सहायक स्रोतको रुपमा सम्वन्धित विद्यालयका अभिलेख वुलेटिन , पुस्तकहरु ,तथा साहित्यहरुको पुनरावलोकन गरिएको छ ।

तथ्याङ्कहरुको अध्ययनको आधारमा विद्यालयमा विद्यार्थीहरुको उपस्थिति दर सत प्रतिशत रहेको पाइयो । अपाङ्ग बालबालिकाहरुलाई पढाउने शिक्षकहरु सबै तालिम प्राप्त रहेको पाइयो । अपाङ्ग बालबालिकाहरुका लागि कक्षा कोठामा पर्याप्त मात्रामा शिक्षण सामग्री प्रयोग गर्दै पढाउने गरेको पाइयो । यस क्रममा विशेष गरी विद्यार्थी केन्द्रित विधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ गर्ने गरेको पाइयो । विद्यालयमा दैनिक जीवीकोपार्जनका लागि व्यबहारिक र स्वावलम्वनका सीपहरु सिकाउँदै आएको पाइयो । विद्यार्थीहरुको परीक्षाका लागि अवलोकन, व्यक्तिगत विवरण , घटना वृत्त, अभिलेख आदि मूल्याङ्कन प्रक्रिया

अपनाउँदै आएको पाइयो । अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइमा रहेको समस्याका रुपमा सामाजिक सहयोगको कमी विद्यालय र समुदायको सम्बन्ध सन्तोषजनक रहेको पाइएन । अपाङ्ग बालबालिकाहरुले अन्य बालबालिकाहरुले जस्तो सहज ढङ्गले सिक्न नसक्ने हुँदा सिकाइ चुनौतिपूर्ण रहेको पाइयो । अपाङ्ग बालबालिकाहरुमा संवेगको नियन्त्रण गर्न सक्ने क्षमता नहुँदा कक्षा कोठा कोलाहलयुक्त हुने गरेको पाइयो ।

आजको समयमा पनि अपाङ्गता पूर्वजन्मको पापको कारणले गर्दा भएको हो भन्ने मान्यता हावी भएकाले समाजमा सचेतिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्यालय र समाजको सम्बन्ध सुमधुर बनाउन समय समयमा अभिभावक भेला गराउनु पर्ने देखिन्छ । शिक्षकलाई नयाँ नयाँ शैक्षिक सामग्री प्रयोगका लागि पुनःर्ताजकिकरण तालिमको व्यबस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी बालबालिकाहरुको मानसिक उमेर अनुसारको पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराई सिकाइ प्रति रुची जगाउनु आवश्यक देखिन्छ । राष्ट्रले नीतिगत रुपमा नै अपाङ्ग बालबालिकाहरु प्रति आवाशीय विद्यालयको व्यवस्था गरी त्यसका लागि तालिम प्राप्त शिक्षकको नियुक्ति गर्नुपर्ने र विद्यालयको निरन्तर अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विषय सूची

पेज नं

सिफारिस पत्र i

स्वीकृति पत्र ii

कृतज्ञता iii

शोधसार iv

संक्षिप्त शब्दावलीहरुको सूची vi

परिच्छेद एक :

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ४

१.३ समस्याको औचित्य ६

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ६

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु ७

१.६ अध्ययनको परिसीमा ७

१.७ मुख्य शब्दहरुको शब्दावली ८

परिच्छेद दुईः

सम्वन्धित साहित्यको पूनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन १०

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका १५

२.३ सम्बन्धित साहित्यको उपादेयता १६

परिच्छेद तीन :

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा १८

३.२ जनसङ्ख्या तथा नमूना १९

३.३ तथ्याङ्कका स्रोतहरु २०

३.४ अध्ययनका साधनहरु २०

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया २२

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया २२

परिच्छेद चार :

तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या

४.१ अपाङ्ग बालबालिकाको सिकाइ तथा व्यवस्थापनको अवस्था २३

४.१.१ भौतिक व्यवस्थापन २३

४.१.२ मनोबैज्ञानिक व्यवस्थापन २४

४.१.३ अपाङ्ग बालबालिकाहरुलाई शिक्षण सिकाइ कियाकलापमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगको अवस्था २६

४.१.४ अपाङ्ग बालबालिकाको शिक्षण सिकाइ पक्षको अवस्था २६

४.१.४ अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन सम्वन्धी व्यवस्था २७

४.१.५ अपाङ्ग बालबालिकाहरुको शिक्षणको क्षेत्रको अवस्था २७

४.१.६ अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यवस्थापनको आधार २७

४.१.७ अपाङ्ग बालबालिकाहरुको वौद्धिक क्षमताको अवस्था २८

४.१.८ अपाङ्ग बालबालिकाहरुमा शिक्षण व्यावस्थापनले सिकाइमा पारेको प्रभाब २८

४.१.९ सिकाइ व्यबस्थापनबाट अपाङ्ग बालबालिका माथिको प्रभावको अवस्था ३१

४.२ अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यबस्थापनका समस्या ३१

४.२.१ चुनौतिपूर्ण सिकाइ व्यवस्थापन ३१

४.२.२ विद्यार्थीहरुमा बौद्धिक क्षमताको कमी ३२
४.२.३ पुनर्ताजगी तालिमको कमी ३२
४.२.४ उचित स्रोत साधन उपलब्ध नहुनु ३२
४.२.५ शारीरिक अस्वस्थता ३३
४.३ अपाङ्ग बालबालिकाहरुको सिकाइ व्यबस्थापन समस्याको समाधान ३३
४.३.१ अभिभावक सचेतिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ३३
४.३.२ सिकाइका लागि सहज वातावरणको सृजना गर्ने ३४
४.३.३ पुनःर्ताजगी तालिमको व्यवस्था ३४
४.३.४ उचित स्रोत साधनको व्यवस्था गर्ने ३४

परिच्छेद पाँच :

निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्षहरु ३५
५.२ सुझावहरु ३७

सन्दर्भ सामग्री

अनुसूचीहरु

संक्षिप्त शब्दावलीहरुको सूची

क. सं	कम संख्या
न.पा	नगरपालिका
प्र.अ	प्रधानाध्यपक
प्रा.वि	प्राथमिक विद्यालय
वि.नि	विद्यालय निरीक्षक
नि.मा.वि	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा. वि	माध्यमिक विद्यालय
उ. मा. वि	उच्च माध्यमिक विद्यालय
वि. सं.	विक्रम सम्वत्
जि. शि. का	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
रा. शि. आ.	राष्ट्रिय शिक्षा आयोग
उ. रा. शि. आ.	उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग
जि. शि. अ.	जिल्ला शिक्षा अधिकारी
स्रो. शि.	स्रोत शिक्षक
सं. स	सङ्खुवा सभा
वि. व्या. स.	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
रा. शि. प. यो.	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
CERID :	Research Centre for Educational Innovation and Development.
S.L.C	School Leaving Certificate
EPM	Educational Planning and Management
DOE	Department of Education
T.U	Tribhuvan University
P.T.A	Parent Teacher Association
M.ed	Masters of Education